УДК 811.131.1=161.2'255

Ю. Чернишова, канд. філол. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРЕКЛАД ЯК ЗУСТРІЧ З ІНШИМ: ФІЛОСОФІЯ ГОСТИННОСТІ У ПРАЦЯХ ДОМЕНІКО ЄРВОЛІНО

У статті на матеріалі праць італійського філософа Доменіко Єрволіно, присвячених осмисленню сутності та завдань перекладу в сучасному світі, аналізується концепція "мовної гостинності".

Ключові слова: *філософія перекладу, перекладознавство.*

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, властивим протягом історії та зростаючим на даному етапі інтересом сучасного перекладознавства до осмислення філософського підґрунтя перекладу, і, з другого боку, необхідністю ознайомлення та використання у вітчизняній теорії перекладу здобутків зарубіжних спеціалістів.

Об'єктом дослідження є праці італійського філософа Доменіко Єрволіно, присвячені осмисленню сутності та завдань перекладу в сучасному світі, а **предметом** дослідження є концепція перекладацької гостинності.

З огляду на глобалізаційні процеси, які відбуваються в сучасному світі, в тому числі їхній подекуди конфліктний характер, надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку людства, науки в цілому та перекладознавства і лінгвістики зокрема, є пошук шляхів знаходження компромісних рішень. Аналіз досвіду італійського філософа у цьому питанні визначає **мету** статті.

Наукова новизна пов'язана із тим, що перекладацькі дослідження в Італії на сьогоднішній день залишаються маловідомими для українських фахівців. Якщо перекладознавству у Франції, США, Канаді, Німеччині присвячено чимало уваги, то згадки стосовно італійських теоретиків майже завжди стосуються виключно робіт Умберто Еко, і, головним чином, його книги "Dire quasi la stessa cosa" ("Сказати майже те ж саме"), що з'явилася у 2003 році [1]. Втім, варто підкреслити, що саме до загальноіталійського до-

робку у галузі перекладання (незважаючи на те, що Об'єднана Італія постала лише у 1861 році) належать праці Леонардо Бруні (1374–1444), який у творі "De interpretatione recta" ("Про достовірний переклад") визначив п'ять фундаментальних філологічних правил, що їх має дотримуватись перекладач задля створення "правильного", вдалого перекладу. Говорячи, скажімо, про французьке перекладознавство, слід зазначити, що часто цитований Етьєн Доле у своїх роботах, присвячених перекладу, базується саме на п'ятьох правилах Леонардо Бруні [2].

Хоча не йдеться про систематичний виклад теорії перекладу, необхідно згадати про перекладознавчі роздуми Джакомо Леопарді (1798–1837), Бенедетто Кроче (1866–1952), Антоніо Ґрамши (1891–1937), Бенвенуто Террачіні (1886–1968). Так званий "науковий період" розвитку перекладознавства (з 40-х років XX сторіччя) позначився в Італії дослідженнями Джанфранко Фолени (1920–1994), Умберто Еко (**1932**) та цілої плеяди вчених-практиків.

Аналізуючи сучасний італійський доробок у галузі перекладу, не можна не помітити, що хоча традиційні для лінгвістичної теорії перекладу студії займають в ній велике місце (переклад як засіб міжмовної комунікації (Бруно Озімо); проблеми художнього перекладу (Франко Назі, Стефано Манферлотті), спеціальний переклад (Федеріка Скарпа), поетичний переклад (Еміліо Маттіолі), проблеми усного перекладу (Анна Джамбальї, Маріакьяра Руссо, Франческо Страньєро, Алессандра Ріккарді, Катеріна Фальбо)), чимало уваги італійські дослідники приділяють також філософському осмисленню феномену перекладу.

У цьому контексті визначною постаттю на сучасному етапі розвитку філософської думки про переклад в Італії є ***Доменіко Єрволіно (Domenico Jervolino)*** (варіантом написання прізвища філософа є також *Ієрволіно (Iervolino)*) (1946) – італійський філософ та політик, професор Неапольського університету "Федеріко II", учень Поля Рікера. До кола наукових інтересів Д. Єрволіно входять філософія мови, відносини між герменевтикою та перекладом, філософія перекладу. Він є автором більш ніж ста п'ятидесяти книг та статей, написаних дев'ятьма мовами світу.

Ознакою сучасного етапу в розвитку теорії перекладу є намагання досліджувати процес та результат перекладання з різних позицій: так, сьогодні говоримо про лінгвістику перекладу, семіотику перекладу, поетику перекладу, герменевтику перекладу, і, не в останню чергу, про філософію перекладу. Філософське осмислення перекладу передує, на нашу думку, всім подальшим розвідкам в царині перекладання, оскільки пропонує основу та контекст, в межах якого стає можливим визначення конкретних перекладацьких завдань та стратегій, створення перекладацьких шкіл.

Інтерес до філософії перекладу посилився у XX сторіччі, у зв'язку із чим видатний французький вчений у галузі перекладу Ж.-Р. Ладміраль мав нагоду заявити про "tournant philosophique de la traduction" [3, XIII]. Сучасні дослідження з перекладознавства все частіше цитують філософів Х. Ортегу-і-Гассета, П. Рікера, В. Беньяміна, М. Хайдегера, Х.-Г. Гадамера, Ж. Дерріда, Р. Барта та інших. Показовим в цьому сенсі є твердження Ж. Дерріда про те, що проблема перекладу завжди ставить перед нами проблему звернення до філософії (цит за: [4, 1]).

Проблеми філософії перекладу сьогодні широко обговорюються не тільки в західній філософській та гуманітарній спільноті, але й на пострадянському просторі, в тому числі й в Україні [5, 6, 7, 8].

Зацікавленість філософією перекладу, яку спостерігаємо в наші часи, на думку Д. Єрволіно, пов'язана із намаганням осмислити сучасні процеси у світі, який постійно та швидко змінюється, і, зокрема, із глобалізаційними завданнями, що стоять перед громадянами Об'єднаної Європи [9, 59]. Так, український дослідник А. Богачов зазначає: переклад "постає як практика соціальної інтеграції (об'єднання близького й далекого)", "править за істотну умову співжиття у високодиференційованому суспільстві" [5, 6].

Дослідження з філософії перекладу використовують іншу метамову порівняно з термінологією традиційного перекладознавства. Якщо у лінгвістичному перекладознавстві говоримо про еквівалентність, адекватність, точність, вірність між оригіналом

та перекладом, то праці з філософії перекладу виводять на перший план зовсім інші питання, адже переосмислюють феноменологічну сутність перекладу, що неминуче призводить до розгляду феномену перекладу в інших термінах, аніж в термінах еквівалентності/адекватності.

Доменіко Єрволіно є учнем Поля Рікера, і у своїх роботах розвиває думки французького філософа. "Перекладацьку парадигму" Єрволіно вважає "третьою парадигмою" герменевтики П. Рікера поряд із "парадигмою символу" та "парадигмою тексту" [9, 64]. Головною темою для парадигми герменевтики П. Рікера є пошук власної та колективної ідентичності, форми чужинності (*alterité*), які впливають на власне "я".

Д. Єрволіно розвиває думки П. Рікера стосовно процесів, які лежать в основі та відбуваються при перекладі. Італійський філософ проводить паралель між тим, що відбувається при перекладі, і тим, що відбувається всередині людини, коли вона зустрічається з Іншим: *Необхідно вміти відмовитися від претензії на самодостатність рідної мови, і в той же час відмовитися від фантазії про всемогутність та про можливість створення повністю адекватного перекладу, від претензії на довершену дуплікацію оригіналу* [9, 66].

У цьому зв'язку хотілося б провести паралель із українською школою перекладу, а саме традиціями неокласиків 1920-х років та їх учнів 1960–1980-х (Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари, Максима Рильського, Михайла Ореста, Григорія Кочура), які сповідували принцип джерелоцентричного перекладу. Цей метод "передбачає максимально можливе наближення читача перекладу до оригіналу… виключає "одомашнення" як форму засвоєння оригіналу, допускає помірне очуження (екзотизацію) тексту перекладу, акцентуючи на іншомовній належності оригіналу. Такий підхід спонукає перекладача до самообмеження, стримання власного "я"…" [10, 185]. Українським неокласикам було властиве шанобливе ставлення до мови та тексту оригіналу у поєднанні із повагою до власної мови.

Філософське осмислення перекладу завжди призводить до осмислення людської сутності. Парадигма перекладу дозволяє

Д. Єрволіно говорити про людську природу в термінах відкритості *(apertura)*, незавершеності *(finitezza)*, пошуку та створення смислу *(ricerca ed elaborazione del senso)*. Роздуми над перекладом, згідно з Д. Єрволіно [9, 66], перекидають місток та неминуче приводять до осмислення людського шляху як до зустрічі з Іншим, зовні та всередині людини .

На думку філософа, переклад з однієї мови на іншу ставить та увиразнює питання, властиві для будь-якого виду спілкування, для перекладу в широкому сенсі: усі явища, і людей в тому числі, необхідно інтерпретувати, оскільки вони ніколи не демонструють себе повністю і з повною ясністю [11, 291]. Отже, постає питання: наскільки я здатен розуміти Іншого, наскільки я розумію людину (навіть не чужоземця), слова якого здаються мені такими зрозумілими?

Останні питання свого часу стали поштовхом для розвитку теорій неперекладності. Згадаймо також, у яких термінах описують перекладання інші філософи: Св. Ієронім використовує образ ***полоненого***, якого перекладач приводить до свого дому; Дж. Стайнер зазначає, що акт розуміння є ***жорстокою*** дією; Ж. Мунен наполягає на встановленні балансу, порушеного ***атакою*** перекладача. Складається враження, що йдеться про збройний конфлікт, війну. У 1813 році Ф. Шлейєрмахер сформулював думку, яка стала класичним уявленням філософії про перекладацьку проблему: або перекладач залишає у спокої письменника і ***примушує*** читача йти до нього назустріч, або він залишає у спокої читача, і тоді йти назустріч ***доводиться*** письменнику. Обидва шляхи цілковито різні, йти можна лише одним із них, якомога уникаючи змішення ("Про різні методи перекладу"). А ось як в одному з інтерв'ю визначив свої погляди на перекладання Й. Бродський: "Отношения поэта с переводчиком сводятся к трём типам. Первый – вы ему доверяете, а он вас ***убивает***; второй – вы ему не доверяете, и он вас ***убивает***; и третий ***мазохистский*** – вы ему говорите: "***убей, убей*** меня", и он вас ***убивает***".

Наслідуючи П. Рікера і наголошуючи на "діалогічному характері перекладацької діяльності" [9, 67], Д. Єрволіно намагаєть-

ся змістити акцент з конфліктного характеру перекладання, на якому наполягає чимало теоретиків, на ***"ospitalità linguistica"*** – ***мовну гостинність*** (фр. *hospitalité langagière*, термін, запропонований П. Рікером) – задоволення від життя мовою Іншого та задоволення від прийняття у власному домі слова чужинця (цит. за [9, 68]). Д. Єрволіно доходить висновку, що за такого підходу етичне завдання перекладацької діяльності полягає у дотриманні ***етики гостинності***, де мовна гостинність стає парадигмою, моделлю для будь-якого виду гостинності [9, 68].

Філософ говорить про те, що перекладання – це іспит, скласти який можна, лише погоджуючись із тим, що щось буде неминуче втрачено, щось має стати предметом відмови, що необхідно відмовитися від претензії на самодостатність рідної мови (на противагу екзальтованому ставленню, мовному імперіалізму, шовінізму), але необхідно відмовитися також і від фантазії про повністю адекватний переклад, про редуплікацію оригіналу. Саме приймаючи неможливість копіювання власного та іншого, перекладач знаходить компенсацію та радість у неперевершеному відчутті діалогу, властивого акту перекладу [11].

Аналізуючи тему досконалості, довершеності в перекладі [9, 67], Д. Єрволіно називає таке прагнення досконалості бажанням повноти, від якого, на його переконання, слід відмовитися, адже "досягнення такої тотальності" *(il recupero dell'universale)* може призвести до придушення чужого та знищення любові до власної мови, і така "тотальність" позбавляє людину коріння .

Філософія перекладу, яку проповідує Д. Єрволіно, дозволяє йому дати відповідь на запитання: якою є мова Європи, об'єднаної у глобалізованому світі, сповненому війн та жорстокості? Відповідь, яку пропонує автор [12, 63], спираючись на П. Рікера, Ж. Дерріду, Е. Балібара, У. Еко, є такою: мовою Європи є переклад.

Разом з тим, парадигма перекладу має важливість і для життя окремої людини. Як пише автор [11, 305], якщо говорити означає завжди перекладати, навіть тоді, коли ми говоримо із самими собою і знаходимо у собі сліди інших, головним стрижнем нашого життя та пошуку ідентичності, стає величезна і нескінченна робота з перекладання, різних видів перекладання, що

співпадає з історією нашого життя, безкінечної низки наших дій та пристрастей, пам'яті та втрат, яких така робота вимагає.

Висновки. Погляди Доменіко Єрволіно стосовно опозиції Свого (Рідного, Близького) та Чужого (Іншого, Далекого), Того ж самого та Іншого, його парадигма перекладу та філософія гостинності залишають надзвичайно багато місця для ***дуальності***, можливості ***співіснування різних позицій***, необхідності у ***пошуку балансу*** – і тому приваблюють сучасників, яким жити і працювати у глобалізованому суспільстві. Такий підхід до перекладу дозволяє, на нашу думку, аналізувати перекладацькі принципи та стратегії, беручи за основу те, яким чином перекладач вирішив для себе проблему опозиції "Свій/Чужий". Адже наше ставлення до тексту оригіналу та мови оригіналу, – це ставлення до Чужого; перенесення тексту на рідну мову – це ставлення до Свого, і, відповідно, має бути осмислений зв'язок між Своїм та Чужим.

Якщо у сучасній Європі (Італії, Франції) існує філософія перекладу, то в Україні, подібно до Росії, увага до цієї теми виникла не так давно. Як зазначають організатори міжнародної конференції "История и философия перевода: Россия и Франция в XX-м веке" (Санкт-Петербург, 2010), ворожість до будь-якої Іно-Земності, властива свого часу для радянського дискурсу, проникла і до теорії перекладу радянської епохи [13]. Однак, варто пам'ятати, що сучасне українське перекладознавство в цьому питанні має можливість осмислювати погляди неокласиків, які чимало відрізнялися від загальних тенденцій тогочасної теорії перекладу. На наше переконання, глобалізаційні процеси та пошук Україною власного місця у сьогоденному мінливому світі примусять українську теорію перекладу і надалі переосмислювати та вирішувати свої відносини з Іншим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Eco U.* Dire quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione. – Milano, 2003.

2. *Furlan M.* Leonardo Bruni e i fondamenti della teoria della traduzione // Mosaico Italiano. – № 26. – Rio de Janeiro, 2006.

3. *Ladmiral J.-R.*. Traduire. Théorèmes pour la traduction. – Paris, 1994.

4. *Benjamin A. E.* Translation and the Nature of Philosophy: A New Theory of Words. – London, 1989.

5. *Богачов А.* Можливість перекладу. До герменевтичної феноменології перекладу // Філософська думка. – № 3. – Інститут філософії НАНУ, 2010.

6. *Кам'янець А.* Філософія перекладу: від Біблії до постмодернізму // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2007. – Вип. № 19.

7. Філософія перекладу // Філософська думка. – № 3. – Інститут філософії НАНУ, 2010.

8. *Юркевич М.О., Бевз Н.В.* Переклад філософських текстів в Україні: історія і сучасність // Філософські обрії. – № 22. – 2009.

9. *Jervolino D.* La traduzione come paradigma dell'ermeneutca e le sue implicazioni per un'etica dell'ospitalità [Електронний ресурс] // Ars Interpretandi. – № 5. – 2000. – Режим доступу: http://www.arsinterpretandi.it/upload/95/att_jervolino.pdf. (дата звернення 9.09.2012).

10. *Чередниченко О.І.* Перекладацький доробок Григорія Кочура (до 100-літнього ювілею Майстра) // Всесвіт. 2009. № 5–6.

11. *Jervolino D.* Ermeneutica e traduzione. L'altro, lo straniero, l'ospite // Ermeneutica, Fenomenologia, Storia. – Napoli, 2001;

12. *Jervolino D.* La traduzione come problema filosofico // Studium. – № 1. – gennaio-febbraio 2005.

13. Программа международной конференции "История и философия перевода: Россия и Франция в XX-м веке" (Санкт-Петербургский университет экономики и финансов, 22–24 июня 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://finec.ru/university/ anons/release748.html (дата звернення 9.09.2012).

Стаття надійшла до редакції 18.10.12

Ю. Чернышева, канд. филол. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

Перевод как встреча с другим: философия гостеприимства в работах Доменико Ерволино

В статье на материале работ итальянского философа Доменико Ерволино, посвященных осмыслению сути и задач перевода в современном мире, анализируется концепция "языкового гостеприимства".

Ключевые слова: *философия перевода, переводоведение.*

Yu. Chernyshova, PhD in Philology, associate prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Translation as a meeting with another: philosophy of hospitality in Domenico Jervolino's works

The Article provides research on the conception of "linguistic hospitality", based on the analysis of the works of Italian philosopher Domenico Jervolino, dedicated to the content and tasks of translation in the modern world.

Key words*: philosophy of translation, Translation Studies.*